

AZ ALBÁN TÖRTÉNELEM MÉRFÖLDKÖVEI – A KEZDETEKTŐL A BIPOLÁRIS VILÁG SZÉTHULLÁSÁIG

KITANICS MÁTÉ

1. Előszó

Jelen tanulmányunkban a címnek megfelelően nem Albánia, hanem az albán nemzet történetét igyekszünk áttekinteni a kezdetektől napjainkig, elsősorban a nyugat-balkáni összefüggő szállásterületre koncentrálni.¹ Ugyanakkor nem a hagyományos történész-szemlélet szerint kívánunk eljárni, ezért a történeti gerinc felvázolása mellett az albánok egykori és jelenlegi lehetőségeire, a lehetőségeket korlátozó külső erőkre, kényszerpályákra, illetve a tágabb geopolitikai környezet vizsgálatára is figyelmet fordítunk.

Az albánok szállásterületét akárcsak a magyar nemzetét, jelenleg számos határ választja el egymástól. Bár ennek megfelelően gyakran hasonlítják maguk a magyarok és az albánok is a két nép helyzetét egymáshoz,² valójában az egyezésen túl, miszerint a névadó államterületen kívül milliós nagyságrendben élnek kisebbségi sorban az egy nemzethez tartozók, számottevő különbséget is megfigyelhetünk. Az egyik alapvető eltérés, hogy míg a jelentős állami múlttal rendelkező magyar nemzetet 1920-ban a trianoni békediktátum során darabolták részekre, addig az albánok ugyan ebben az időben, 1912-13-ban, illetve 1920-ban alakíthatták csak ki valódi szállásterületüknél jóval kisebb kiterjedésű állami kereteiket. A nagyhatalmi döntések eredményeként létrejött állapot természetesen mindkettő esetben a már említett helyzetet eredményezte, ugyanakkor úgy tűnik, az albánok erőteljes támogatókkal a hátuk mögött képesek voltak, illetve lesznek a nemzetet elválasztó határok átrajzolására, légisítésére.³

A több állam területén élő albánok bár egységes nemzetet képeznek, bizonyos szempontokat figyelembe véve különböző identitásokat hordozó csoportokra oszthatók.

A legalapvetőbb csoportosítási lehetőségek közé tartozik a nyelvi felosztás, amely szerint a Shkumbini folyótól, vagy a nagyjából ezzel párhuzamos egykori Via Egnatia útvonaltól északra geg, délre pedig toszk nyelvjárást beszélők élnek. Ennek megfelelően az Albánia határain kívül élő albánok szinte csaknem egésze a geg nyelvjárást beszéli. Kivételt képez ez alól az egykori Struga, Ohrid és Kičevo općina településeinek egy része, illetve a Prespa-bitolai–medence albán lakossága (NEZIRI Z. 1993).

További szempontot képezhet a muszlim, görög keleti és a római katolikus vallás szerinti megoszlás, amely különböző kulturális-lelki kötődések hordozója.⁴ Ehhez azonban hozzá kell tennünk, hogy a vallási tagozódás, ha lassította is a nemzet formálódását, annak kiforrását végül nem akadályozta

¹ Ez az összefüggő szállásterület elsősorban Albánia, Koszovó és Macedónia területére terjed ki, ezen kívül pedig Montenegró, Szerbia és Görögország egyes vidékeit foglalja magában. A szállásterület és a diaszpóra albán lakosságára vonatkozó adatok a mértéktartóbb 8 millió, illetve talán túlzó 13-15 millió fő között ingadoznak (PAP N. 2010). Az albán álláspontok közül érdekességképpen egyet szó szerint is idézünk: „*Most, a Krisztus utáni második évezred utolsó évtizedében, az albánok felemás mérleget mondhatnak magukénak: a, létezik egy anyaországuk, az Albán Köztársaság, csaknem négymillió lakossal; b, szállásterületük az egykori Jugoszlávián belül Koszovóra, Szerbiára, Montenegróra és Macedóniára is kiterjed, összesen több mint hárommillió lakossal; c, nemzeti területük részét képezi az erőszakkal Görögországnak ítélt vidék (itt csak magában Chameriában, amelyet 1913-ban a londoni konferencia döntése alapján annektált Görögország, 250 ezer albán él 1881-ben a görög hatóságok adatai alapján); ezeken kívül léteznek kisebb és nagyobb diaszpórák Törökországban, Olaszországban, Romániában, az Egyesült Államokban, Kanadában, Dél-Amerikában és Ausztráliában stb., nagyjából 5 millió főt számlálva* (NĪMANI S. 1997. p. 15.).”

² Az albán és a magyar nép kivételes helyzetben van Európában abból a szempontból, hogy mindkettő anyaországát szinte teljes egészében saját nemzetrészei veszik körül.

³ Az állam-ciklustan hívei ennek megfelelően azt mondanák, hogy bár a két nemzet rögzített állapota hasonló, és még inkább hasonlított a 2008. február 17-i koszovói függetlenedés előtt, a változást folyamatában vizsgálva Magyarország, illetve a magyar nemzet hanyatló, az albán nemzet, illetve az albán államok fejlődő fázisban vannak.

⁴ Mindehhez hozzátehetjük, hogy az albán vezetéknevek alapján általában megállapítható a viselő családjának egykori, mai vallási és egyben kulturális hovatartozása.

meg.⁵ Ennek egyik oka, hogy az albánoknál a hitbeli hovatartozás kérdése másodlagos,⁶ jóval nagyobb jelentősége van a családi, illetve a nemzetségi és törzsi kötelékeknek. Ez utóbbival kapcsolatban meg kell említenünk azt az érdekes szakaszos fejlődést és az ezzel járó ciklikus visszarendeződést, amelyre BRANKO HORVAT hívta fel a figyelmet (HORVAT B. 1988). E szerint az albán nép archaikus társadalmi berendezkedésének legjelentősebb oka, hogy a többi európai néppel ellentétben háromszor éltek hosszabb ideig törzsi-nemzetségi keretek között.⁷ Első alkalommal az illír törzsi viszonyokat a római hódítás és kultúra expanziója bontotta meg. Ezt követően a szláv beáramlás jelentett visszarendeződést, amelynek következtében az albánok lakta hegyekben ismét életre keltek a korábbi szerveződési formák. Az újabb fejlődés utáni harmadik visszalépést az Oszmán Birodalom hódítása eredményezte. HORVAT elméletén mindössze annyit finomítanánk, hogy véleményünk szerint a törzsi-nemzetségi kötelékeket a békés átmeneti időszakok csak lazították, de nem bontották fel, míg a hódítások a lazábbá vált textúrát tették újra sűrűbb szövésűvé.

Végül a harmadik nagyobb csoportosítási formát az össznemzeti kategórián belül az a regionális identitás jelenti, amely leginkább állami, közigazgatási keretekhez köthető, és amelyet számos tényező, így a gazdasági körülmények, lehetőségek, a többségi nemzettel kialakított viszony, az államban elfoglalt pozíció, vagy éppen magához az össznemzeti koncepcióhoz való viszonyulás formálhat. Az albán nemzeten belül többek között ilyen jelentős regionális identitáskülönbség áll fenn az albániai és koszovói albánok között is. Ez az eltérő fejlődésből fakadó különbség, bizonyos szempontból a magyarországi és erdélyi magyarok viszonyához hasonlítható, ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy az összekötő kapcsok természetesen mindkettő esetben erősebbek, mint az elválasztó tényezők.

A külön, koszovár identitást hordozó Koszovó bár az egykori Jugoszlávia legelmaradottabb területe volt, a rendszerváltásig bezárkózó politikát folytató Albániánál fejlettebb gazdasággal rendelkezett. Az újonnan függetlenedő és egyelőre nemzetközi gyámság alatt álló államot fiatal korösszetételű, vállalkozó szellemű, széleskörű külföldi kapcsolatrendszerrel és nyelvismerettel rendelkező társadalma, lakosságának gyarapodása véleményünk szerint – a lehetőségek kedvező kihasználása esetén – hosszú távon akár össznemzeti vezető szerep felvállalására is ösztönözheti. Erre predesztinálja egyébként a koszovói albánokat történelmi múltjuk is, gondoljunk csak itt az első vagy a második Prizreni, illetve a Peć-i Ligára.

2. Birodalmak szorításában – az antikvitás korától az Oszmán Birodalom felbomlásáig

2.1. Történeti előzmények – az albán nép kialakulása

Az albán nép őseinek a legtöbb kutató az illír vagy a trák népet tartja. A trákok a neolitikum végétől több hullámban zajló bevándorlásuk során széles területet vettek birtokba, amely Macedónia valamint a Fekete-tenger, illetve a Kárpátok és az Égei-tenger között húzódott. Az albán etnogenezis folyamatában valószínűleg jelentősebb szerepet játszó illírek törzsterülete az Isztriai-félszigettől a kelet-adriai partokig, illetve annak szélesebb – a macedón határig nyúló – hátországáig terjedt. A görögökkel élénk kapcsolatokat kialakító illírek hódoltatását a rómaiak már a Kr.e. 3. század végén megkezdték, ugyanakkor az illír-trák területek végleges pacifikálására, illetve Illyricum valamint Tracia tartomány megszervezésére csak a Kr. e. I. és a Kr. u. I. század időszakában került sor.

Az említett hátországi, belsőbb területen élt a hatalmas állatállománnyal, rabszolgákkal rendelkező, a forrásokban bátornak, kegyetlennek és zeneszeretőnek leírt dardán nép is (MARIĆ R. 1956). A „hivatalos” albán álláspont ezt az illír-trák kontaktusában elhelyezkedő illír vagy félig illír népességet tekinti saját őseinek. A dardánok szállásterülete magában foglalta a mai Koszovót is, ugyanakkor annál jóval nagyobb területre terjedt ki. Az egykori Dardánia, amelyet a rómaiak különböző

⁵ Az egyik kiemelkedő ok, amely véleményünk szerint végül a vallási tagozódás ellenére is az egységes nemzet létrejöttét eredményezte, abban keresendő, hogy az albánokat a nemzeti ébredés korszakától kezdve ellenséges, területgyarapításban érdekelt népek vették körül. A körkörös ellenségkép, az Oszmán Birodalom gyengülése és szétesése szinte kikényszerítette a nemzeti összefogást.

⁶ E tényből következően, illetve abból fakadóan, hogy az ateizmus aránya igen magas, úgy véljük, hogy az albánok kevésbé fogékonyak az iszlám hit radikális irányvonalainak befogadására, támogatására.

⁷ Az albán nép fogalmába e tanulmány szerzője jelen kontextusban – az etnogenézist figyelembe véve – az illír népet is beleérti, mivel úgy véli, hogy a több komponens magába olvasztó albán nép etnikai szubsztrátumát, a csak felületesen romanizálódott illírek képezték.

tartományok részévé tettek, majd önálló tartományi rangra emeltek, északon a Nyugati-Moraváig, északkeleten a Timok vidékéig, északnyugaton a Golija hegységig, illetve a Moravica mentén fekvő Ivanjicáig, keleten, délkeleten nagyjából a bolgár-szerb-macedón határvidékig, míg délen Velesig terjedt (ALTIĆ S. M. 2006; MIRDITA Z. 2007).⁸

Bár a rómaiak elfoglalták az illír és trák területeket, a romanizáció foka a balkáni belsőbb vidékeken általában jóval kisebb volt, mint az Adria partján, vagy éppen a Duna mentén. A dardán területen a városi élet egyik elsődleges központja colonia Scupi volt (MÓCSY A. 1987). Mind a négy ismert municipium (Municipium Naissus, Municipium DD., Municipium Ulpianum és a Drsnik melletti municipium), illetve a három civitas peregrina (Kumanovónál, Prizrennél és Klokotnál) népességét is jórészt őslakosok (MIRDITA Z. 2007), és nem italicus telepések alkották. Úgy véljük, ha az albánok ősei által lakott terület Dardánia, illetve esetlegesen annak tágabb körzete volt, nyilvánvaló, hogy jelentősebb településeik is csak az említett hierarchia legalacsonyabb fokán álltak, így kevésbé szolgálhattak a romanizáció közvetítőjeként. Legnagyobb részük valószínűleg függetlenül a 3-4. századtól felerősödő barbár betörésektől, a korábbi hagyományok folytatásaként továbbra is pásztorkodással foglalkozott. Ezen tömegek, vagyis a többségében a rurális térségben élő említett népesség feltehetőleg jó ideig rendkívül szoros kapcsolatban állt a nálánál mélyebben romanizált lakossággal, amelyből részben maga is építkezett, és amely ősnépesség a vlachok elődjének tekinthető. Ez utóbbi, a keleti vulgáris latint különböző fokon beszélő populáció részben dáciai menekültekből, áttelepítettekből, részben helyi romanizált illírek-ből-trákokból építkezett.⁹

A 3-4. századtól felerősödő barbár betörések, a gót, majd a hun inváziók után a 6-7. században nagy tömegben szlávok (és avarok) özönlöttek el a Balkán-félszigetet, a 7. század végétől pedig az Al-Duna irányából bolgár törkök törtek előre a mai Bulgária területe felé. Mindeközben a Római Birodalom kettévált, majd a nyugati rész elbukott. A magát Róma örökösének tekintő Kelet-Római Birodalom igyekezett fenntartani fennhatóságát a Balkán középső és északi területein is, de hosszabb időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az erőteljes etnikai és politikai átrendeződés után a szláv szklavíniákból kifejlődő horvát¹⁰ és szerb államalakulatok, illetve a bolgár állam megtalálja helyét a Bizánci Nemzetközösségben.

Miközben a Balkán később meghatározó népeinek fejlődése megkezdődött, illetve kialakultak az első állami keretek, a szláv invázió elől a magasabb területekre visszaszorult, Koszovó, Észak-Albánia és Crna Gora egyes részein élő „ősalbán” és a vele kontaktusban álló „ősvlach” népesség nem hozta létre saját hosszú életű, stabil államképződményeit.¹¹ Változó szállásterületekre ugyanis vagy más államok terjesztették ki több-kevesebb sikerrel fennhatóságukat, vagy a későbbiekben csak rövid életű kisebb területet felölelő államkezdeményeket alakítottak ki.

Az előbb említett konglomerátum vlach tömegéből feltehetőleg már a 8-9. század folyamán megindult az a déli irányú migráció, amely Epirosz, a Pindosz és Thesszália vidékére irányult. Az oláhok másik része egyelőre érintkezésben maradt az albánokkal, majd nagyjából a 11. század elejétől kezdve északi-északkeleti irányba elmozdulva átlépte a Duna vonalát. A vlachok migrációjával párhuzamosan az albán népesség korábbi magterületéről a súlypont lassan a mai Albánia irányába tolódott el.¹² Mindazonáltal nem csak az albánok, de az északkeleti irányú vándorlásból kimaradó vlachok is a Balkán változó belső keretei között folytatták a következő évszázadokban életüket.

⁸ A Moesia Superioriától különálló, önálló Dardánia megszervezésére DIOCLETIANUS (284-305) császár uralkodásának időszakában került sor.

⁹ A későbbi folyamatokat leegyszerűsítve egy nagyrészt illír, trák, illetve dáciai konglomerátumból, a romanizáltság fokának megfelelően az évszázadok folyamán elkülönült a vlach és az albán népesség fejlődése.

¹⁰ A horvát állam végül a nyugati kereszténység mellett kötelezte el magát.

¹¹ Montenegró egyes területein, illetve tágabb értelemben a Dubrovnik-Ulcinj-Prizren háromszögben a későbbiekben, a 14-15. században is tetten érhető egyfajta albán-vlach-crnagorác szimbiózis. Erről tanúskodnak a montenegrói törzsek nevei is, amelyek között nem csak szláv, de albán és vlach eredetűek is találhatók. Az etnikai keveredés érdekes példáját szolgáltatják a feltehetőleg elszlávosodott vlach BALŠIČOK, akiket mind az albán mind a szerb történettudomány sajátjaként kezel. A család DUSÁN birodalmának szétesése után tett szert többek között jelentős albánok lakta területekre. Emlékük a délszláv népköltészet hősi énekeiben is fennmaradt (magyar nyelven többek között: Három jó vitéz. In: Jugoszláv költők antológiája. Bp., 1963).

¹² Az illír-szláv érintkezésről, illetve az együttes migrációról a komani kultúra leletei is tanúskodnak, amelyek Koman településnél, Dardániából a tengerpartra vezető római út mentén kerültek elő (HORVAT B. 1988). Az albán történészek, archeológusok tekintélyes része a hagyatékban az albán-illír kontinuitás bizonyítékát látja.

2.2. Változó erőviszonyok – változó állami keretek

A ránk maradt történeti forrásokban az albánok 1043-ban szerepeltek először, néhány évtized múlva 1078-ban és 1081-ben pedig mint a bizánci erők mellett küzdő csapatok tagjai tűntek fel GUISCARD ROBERT hódító normann seregeivel szemben (MALCOLM N. 2000).¹³

Akár a vlachok, a következő időszakban az albánok is egyre gyakrabban jelentek meg a különböző dokumentumokban. A 12. század végén az albán feudális urak a Drini (Drim) és a Shkumbini folyó közötti területen a Progon-dinasztia vezetésével függetlenedtek a Bizánci Birodalomtól. Közülük DHIMITËR (1208-1216) mint önálló albán fejedelem épített ki kapcsolatokat Raguzával, Velencével és a Nemanják Szerbiájával. A rövid időre önállósodó albán fejedelemséget a 13. század elején az újonnan alakuló Epiroszi Despotátus tette vazallusává, majd az 1270-es évek elején ANJOU KÁROLY (1266-1285), a Nápolyi Királyság ura foglalta el, és magát Regnum Albaniae, vagyis az Albán Királyság uralkodójának kiáltotta ki (BOGDANOVIĆ D. 1986).

A néhány évig tartó nápolyi uralom után, az újjáéledő Bizánci Császárság 1286-ban ismét fennhatósága alá vonta a terület nagy részét. Ezalatt MILUTIN szerb király (1282-1321) befejezte elődei munkáját Koszovó teljes területének, illetve Észak-Macedóniának az integrálásával, de tovább terjeszkedett Észak-Albániában is, sőt egy időre Durres és környéke is szerb uralom alá került.¹⁴ A mindaddig fennálló határvonalat, a Mati folyó vidékét DUSÁN ISTVÁN (1331-1355) lépte át, aki hódításaival egész Albánia területét birodalmához csatolta (M. ALTIĆ SLUKAN 2006). A szerb terjeszkedés az albán területek irányából erőteljes migrációt váltott ki főként Epirosz, illetve részben Thesszália irányába, ugyanakkor úgy tűnik, az albán nemesek és katonák tekintélyes része megtalálva helyét Dusán birodalmának szerkezetében, a görög területek felé irányuló expanzió támogatójává vált.¹⁵

DUSÁN ISTVÁN halálával a Balkán-félsziget nagy részére kiterjedő szerb birodalom részekre hullott, a központi hatalom gyengülésével majd megszűnésével Albánia egyes területeit a THOPIA, DUKAGJIN, ARIANIT és a KASTRIOTA család feudális előkelői vonták ellenőrzésük alá. Ki kell emelnünk rajtuk kívül a már említett BALŠIČOKAT, akik a 14. század közepétől néhány évtized alatt Budvából és Barból kezdve a terjeszkedést, ügyes politikával és katonai sikerekkel vették birtokba többek között Shkodrát, Ulcinjt, Prizrent, Trebinjét, Konavlit, Beratot, Valonát (Vlora) és Durrest, ezalatt pedig sikeresen állították maguk mellé a kotoriakat és a katolikus albán előkelőket is (HORVAT B. 1988).¹⁶

Mindeközben a 14. század közepén a Balkán félszigeten egy új, agresszív módon és meglehetősen gyors ütemben terjeszkedő, a politikai viszonyokat szétziláló és saját érdekei mentén újraformáló hatalom tűnt fel. A fiatal, expanzív oszmán állam csapásai alatt a balkáni államok előbb megrogytak, majd a 14. század végén és a 15. században sorra elbuktak. Albánia elestét ugyan rövid ideig késleltették KASTRIOTA GYÖRGY támadó és védekező hadműveletei, azonban az 1470-es években az oszmán csapatok elfoglalták a jelentősebb településeket, 1501-ben pedig a velencei uralom alatt álló Durres is elveszett. A koszovói terület az emlékezetes rigómezei csata után az ankarai ütközetig, vagyis 1402-ig az oszmán vazallus Szerbia, majd ettől az évtől kezdve a magyar függésben álló LAZAREVICS ISTVÁN (1402-1427), illetve – az északról és délről szorító két hatalmi tényező között ingadozó – BRANKOVICS GYÖRGY (1427-1456) despotátusának része marad. A „status quo” 1455-ig állt fenn,

¹³ Az albán elnevezés valószínűleg az Albanoi nevű illír törzs nevéből ered, amelynek legjelentősebb települése Albanopolis volt. Egyes kutatók ezt a települést a később Albanum, illetve Arbanum névalak formájában megjelenő Kruja városával azonosítják. Az albánok magukat shqiptarnak nevezik, ennek magyar alakja a – vezetéknevekben napjainkig fennmaradt – siptár, de a középkor folyamán az orbonász és az arnót alak is használatos volt. Külön kell említenünk a kelemenceknek nevezett albánokat, akiknek legnagyobb része az 1737-39-es osztrák-török háború következtében menekült a Szerémség területére. Ez utóbbi elnevezés a Kélmendi törzs nevéből ered.

¹⁴ Észak-Albánia NEMANJA ISTVÁN és ELSŐKORONÁZOTT ISTVÁN uralkodásának időszakától Zeta igazgatási egységéhez tartozott.

¹⁵ Az albán és szerb előkelők nem csak a 14-15. században, de korábban is gyakran építettek ki egymással családi, rokoni kapcsolatokat. Hogy csak a két legrepresentatívabb példát említsük, egyes történészek úgy vélik, DUSÁN ISTVÁN anyja albán származású volt. Másik példánk DUSÁN ellenpólusa, a leghíresebb albán, KASTRIOTA GYÖRGY, akinek szerb rokonai is voltak. GOLEM ARIJANIT KOMNIN (KOMNENIJA szerb hercegnő leszármazottja) és felesége MÁRIA (az előkelő albán MUSAKI család tagja) lánya Andronika ugyanis SZKANDER BÉG hitvese lett. Mivel ANDRONIKA testvérei IVAN CRNOJEVIĆ zetai fejedelemhez, illetve az utolsó szerb despotá Brankovics Istvánhoz mentek nőül, ezért KASTRIOTA GYÖRGY kiterjedt szerb családi kapcsolatokkal rendelkezett. Hozzá kell tennünk mindehhez, hogy GYÖRGY fia GJON, BRANKOVICS LÁZÁR lányát Jerinát vette feleségül.

¹⁶ Az utolsó BALŠIČ, a rokon LAZAREVICS ISTVÁN udvarában halt meg 1421-ben.

amikor is a Novo Brdo melletti csata után a teljes koszovói terület az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került.

2.3. Oszmánli korszak – a „megosztott egység” időszak

2.3.1 Gyarapodó szállásterület – terjedő iszlám

Az új közigazgatási keretek kiépítésével ezt követően az albán szállásterületet hosszú ideig egy olyan birodalom ellenőrizte, amelyhez hasonló mértékű és határfokú kontrollra a Balkán-félszigeten azt megelőzően csak az egységes Római Birodalom volt képes.¹⁷ A következő több mint négy évszázadban, az említett albánok lakta terület jelentősen átalakult, módosult. A korábbi évszázadokban a középkori szerb és bolgár uralom alatt megindult Albánia és Koszovó elszlávosodása, amely folyamatot most alapjaiban tört meg az Oszmán Birodalom hódítása.

Az etnikai viszonyok változásához már a 15. században jelentősen hozzájárultak a háborúk, így a KASTRIOTA GYÖRGY elleni harcok, illetve a Raguzai Köztársaság és a törökök közötti összecsapások. Ezek eredményeként ugyanis erőteljesen lecsökkent az észak és közép-albániai szláv települések népessége, helyükre pedig a magasabban fekvő területek albán lakossága érkezett. A gyorsan lezajló etnikai változások a térségben a 15. századtól követően is leginkább háborús, illetve az azokat követő megtorlási terminusokhoz köthetők. Ilyen fontosabb időintervallum volt a visszafoglaló háborúk korszaka, az 1716-18-as osztrák-oszmán, illetve az 1736-39 és az 1788-1791 között zajló oszmán-osztrák-(orosz) csatározások, a későbbiekben pedig az 1875-től 1878-ig tartó válság, valamint a Balkán-háborúk időszaka is.¹⁸

A háborús korszakokon kívül a megművelhető föld iránti vágy, vagyis a spontán gazdasági migráció, illetve az oszmánok tudatos telepítési politikája járult hozzá erőteljesebben az albánok térhódításához, mindenekelőtt Koszovó és Metóhijában,¹⁹ kezdetben kisebb mértékben, majd a 17. századtól egyre gyorsuló ütemben.²⁰ Ezt a 18-19. században még inkább kiteljesedő, már a nyugat-

¹⁷ Hozzá kell fűznünk ugyanakkor, hogy akár a Római, úgy az Oszmán Birodalom sem tudta hatékonyan ellenőrizni a Balkán nehezen átjárható, hegyvidéki területeit. Ennek megfelelően olyan rendszer kialakítására törekedett, amely kedvezményekkel igyekezett a hegyvidéki területek vlach, albán, vagy éppen montenegrói szerb lakosságát a birodalmi érdekek szolgálatába állítani. Az összehasonlításból kimaradt Bizánci Birodalom Balkán-félszigetre gyakorolt egységesítő, univerzális szerepe véleményünk szerint fennállása alatt erőteljesebben jelentkezett kulturális, mint tényleges katonai vagy gazdasági téren. Az említésre méltó dusáni Szerb Birodalom kettő évtizedes terminusa történelmi időmértékkel mérve csekély, más szemszögből vizsgálva ugyanakkor mégis elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy a későbbiekben a szerb nemzet újra és újra feléledő „birodalmi”, nagyszerb politikájának, törekvéseinek alapjául szolgáljon.

¹⁸ A kiemelt időszakok közül a visszafoglaló háborúk korszakában mintegy 30000-40000 fős keresztény tömeg hagyta el Koszovó területét, Niš vidékét, Belgrádot és környékét, illetve a Morava medencéjét (MALCOLM N. 2000). Az 1716-18-as háború, illetve az azt követő események következtében elsősorban a Vučitrni szandzsák lakosságának száma csökkent le erőteljesebben, az 1736-39-es cselekmények hatására pedig végül a Szerémségbe érkeztek szerb menekültek és katolikus albánok. Ez utóbbiak hosszas hányattatás után, a 18. század közepén telepedtek le Hrtkovci, Nikinci és Jarak településeken. Bár identitásukat hosszú ideig megőrizték, katolikus vallásuknak megfelelően a 20. századra a terület horvátságába integrálódtak. Az 1788-1791-es háborúk eredménye újabb, főként szerémségi szerb és albán letelepedés lett. Az 1875-78-as válság, illetve a berlini kongresszus hozadéka a szerb fennhatóság alá került területekről kiinduló, elsősorban Koszovóba irányuló muszlimán, illetve a koszovói területről a megnövekedett Szerbiában lecsapódó migráció volt. Az 1912-13-as balkán háborúkkal a korábbi folyamat megfordult, és megkezdődött a muszlimán, köztük az albán lakosság tudatos és szervezett visszaszorításának időszaka.

¹⁹ Az albánok tehát részben visszatértek oda, ahonnan egykori őseik származtak. Ez a folyamat némileg hasonló a román nép etnogeneziséhez, hiszen a romanizáció által érintett dáciai lakosság szintén egyfajta körforgást leírva költözött a Duna vonalától délre, ott jelentős átalakuláson ment keresztül, újabb elemeket, többek között latinizált, illetve szláv népességet szívott magába. Ezt követően tekintélyes részük ismételten átlépte a Duna vonalát, majd besenyőket, kunokat asszimilálva hozzákezdett további északi terjeszkedéséhez (KITANICS M. 2009). Az albánok esetében az alapnépesség etnikai változását elsősorban újabb illír, illetve vlach és szláv komponensek beolvadása jelentette.

²⁰ Hozzá kell tennünk, hogy albán hospesek (elsősorban Észak-Albániából) már a 13. századtól megjelentek Koszovóban, és a 14-15. században a kotoriak, szászok, illetve raguzaiak mellett a katolikus közösségek jelentékeny részét képezték (M. S. ALTIĆ 2006; MOLNÁR A. 2007). A fentebb említett, az oszmán uralom időszakától erősödő

macedóniai vidéket is érintő folyamatot kezdetben az is elősegítette, hogy a szerbek az oszmán előretörés és elnyomás elől tömegesen költöztek északabbra Magyarország, illetve Horvátország területére. Az albán etnikum eddig említett migrációs irányvonalai mellett további jelentősebb hullámok áramlottak a 15. század végén Dél-Itáliába és Szicíliába, illetve a 18. században az isztriai Porečbe és az észak-dalmáciai Zadar környékére is.

Az albánok fokozatos túlsúlyba kerülésével párhuzamosan, a 17. századtól kezdve a vallási arányok is jelentősen módosultak. A török megjelenése előtt Albánia térségének egyszerűsített etnikai képe szerint az észak-albániai terület, illetve helyenként Közép-Albánia is katolikus többséget mutatott, míg a középső és a déli vidékek túlnyomóan görög orientációjúak voltak. Ez a kép a törökök megjelenésével és a muszlimán vallás térhódításával vált összetettebbé. Az iszlamizálást több tényező is elősegítette, amelyek között az érvényesülés vágya ugyanúgy említhető, mint a fejadó emelkedése, vagy éppen az erőszakos térítés jelensége. Ez utóbbi a 18. században igen gyakorivá vált, a hegyi klánok közül többeket is érintett, mivel az oszmánli hatóságok, pasák, nagy számban telepítették a családokat a jobban ellenőrizhető koszovói rónákra, egyúttal rákényszerítve őket az iszlám hit átvételére. Bár a tömeges iszlamizáció a 18. század folyamán Albániában, Koszovóban és Nyugat-Macedóniában jelentősen előrehaladt, a kép árnyalása érdekében szükségesnek látjuk mindehhez hozzátenni, hogy az iszlamizáltak között nagy számban voltak kriptokeresztények, vagyis olyanok, akik titokban továbbra is eredeti vallásukat gyakorolták.

Noha az oszmánellenes háborúk támogatói között jelentős arányban találunk keresztény albánokat, a helyi előkelők, illetve családjaik, katonáik egy része ugyanúgy megtalálta az érvényesülés lehetőségét az Oszmán Birodalomban, mint DUSÁN államában. Ezt jelzi az is, hogy a legmagasabb katonai értékkel bíró janicsár egységek valamint szpáhik és testőrök hadát alkották albánok, miközben többen a közigazgatásban is magasra jutottak, sőt a művészetekben is jeleskedtek.²¹ Jól látszik tehát az a kettősség, hogy míg a keresztény albánok egy része gyakran támogatta a birodalomellenes mozgalmakat, addig a muszlimánok többsége oszmán identitástól áthatva hosszú ideig, egészen a 19. század végéig az állam kiszolgálásában, fennmaradásában volt érdekelt.

A 18. század végétől a központi hatalom meggyengülésének következtében a Birodalom általános tendenciájává vált az egyes pasák lokális hatalmának megerősödése. Az albán szállásterület felügyeletét – szinte független kormányzóként – a 18. század végén és a 19. század első évtizedeiben a shkodrai központú BUSHATI család, illetve a janinai székhelyű ALI PASA TEPELENA gyakorolta.²² Ez utóbbit ellenfeleinek hosszú, évtizedekig tartó küzdelem után, csak 1822-ben sikerült megölniük (JELAVICH B. 2000). A BUSHATIK közül MAHMUD Észak-Albániából folytatta családja korábbi terjeszkedését, előbb Koszovót foglalta el, majd Podgoricában kikiáltotta az Illír Föderációt, amely a tervek szerint az albánok, montenegróiak és bosnyákok által lakott területeket foglalt volna magában. MAHMUD utóda MUSTAFA egy ideig ALI portaellenes tevékenységét támogatta, később pedig az 1830-as évek elején a boszniai területek vezetőjével, HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ-csel együtt fordult szembe a központi hatalommal. 1831-ben GRADAŠČEVIĆ csapatai a „harmadik rigómezei ütközetben” az átállt albánok segítségével mértek vereséget a nagyvezír seregeire. A kedvező lehetőséget azonban nem sikerült kihasználni, HUSEIN kiszorult Boszniából, MUSTAFA pedig megadta magát.

Közben mivel a porta maga is tisztában volt a változtatás szükségességével, az 1820-as évektől hozzákezdett a modernizációhoz, amely egy központosított, bürokratikus, jól képzett hivatásos hadsereggel bíró állam létrehozását tűzte ki célul. A centralizáció, az erősebb állami jelenlét természetesen kiváltotta az albán pasák ellenállását, a magasabb állami adók és a kötelező, hosszú sorkatonai szolgálat pedig az alacsonyabb társadalmi osztályok elégedetlenségét is maga után vonta. Mindezek hatására az 1830-as évek közepétől rendszeressé váltak a lokális felkelések.²³ Ezek közül is

migrációs folyamatok igen összetettek, bonyolultak, ebből következően a koszovói terület csak leegyszerűsítve ragadható úgy meg, mint a szláv népesség visszaszorulásának és az albán populáció fokozatos túlsúlyba kerülésének helyszíné.

²¹ Egyesek 30, mások csaknem 40 albán származású nagyvezírt említenek, de albán származású volt többek között a nagy költő, a török himnusz szerzője MEHMET AKIF, és NIJAZI RESNJA, az ifjútörök mozgalom fegyveres szárnyának első vezetője is.

²² Jó néhány történész a BUSHATI család, illetve ALI PASA tevékenységét egyfajta albán függetlenségi törekvésnek értelmezi.

²³ 1835-ben Észak- és Közép-Albániában, 1847-ben Koszovóban és a Gjirokastrai szandzsákban, 1864-ben Đakovicában, 1867-ben Pečben, Prizrenben és Đakovicában tört ki lázadás, míg 1869-ben Pečből indult 7000 felkelő az oszmán reguláris csapatok ellen (HORVAT B. 1988).

kiemelkedett a skopjei központú, Koszovó teljes területét felölelő 1844. évi lázadás, amelynek elfojtása érdekében a hadsereget is be kellett vetni.

2.3.2. Albán nemzeti ébredés – az önálló Albánia születése

A porta központosító törekvéseivel, illetve az állandósuló felkelésekkel egy időben lehetünk tanúi az albán nemzeti ébredés első jeleinek is. Az 1820-as, 1830-as évektől, de még inkább a 19. század közepétől ugyanis többen, köztük NAUM VEQILHARXHI, DE RADA JERONIM, ZEF JUBANI, KONSTANTIN KRISTOFORIDHI, PASHKO VASA, JANI VRETO vagy éppen NAIM és SAMI FRASHËRI is az önálló albán kultúra alapjainak lerakásán, az albán történelem, irodalom és nyelv kimunkálásán fáradozott. A kulturális ébredés és felemelkedés korszakának, amely a 19. század második felében a Rilindja (Újjászületés) nevet kapta, olyan központjai, szellemi centrumai voltak mint Janina, Bukarest, Isztambul vagy Alexandria.

VEQILHARXHI az 1820-as és 1840-es évek között az addig használatos arab és görög helyett már önálló albán ábécé kidolgozását tűzte ki célul, amelyet a kialakulás kezdeti fázisában lévő albán nemzet politikai és kulturális fejlődése érdekében tartott szükségesnek.²⁴ Az italo-albán író és költő DE RADA JERONIM, az első albán nyelven is publikáló újság, a „*L'Albanese d'Italia*” nápolyi kiadója, aki a Rilindja mozgalom több tagjával, többek között ZEF JUBANIVAL is kapcsolatban állt, újságcikkein, történeti és nyelvtudományi jellegű művein keresztül ismertette meg a széles olasz nyilvánossággal az albán nemzeti mozgalom törekvéseit. A toszk és a geg nyelvjárás határán, Elbasanban született KRISTOFORIDHI, aki szintén az egységes albán írás szükségessége mellett szállt síkra, többek között az Újtestamentum teljes szövegének, illetve az Ótestamentum egy részének albán fordításával írta be magát az albán nemzeti Pantheonba. VASA, az oszmánli államférfi, albán hazafi és író Isztambulban az erősen görögbarát VRETOVAL, illetve SAMI FRASHËRIVEL együtt fáradozott a legmegfelelőbb albán ábécé és egy ábécéskönyv kiadásán, mindemellett egy társaságot is alapítottak az albán nyelvű könyvek kiadásának érdekében.²⁵ Az említett SAMI FRASHËRIT leginkább az Oszmán Birodalom sorsa, a keleti kérdés, illetve ezzel összefüggésben a környező balkáni államok által fenyegetett albán területek jövője foglalkoztatta. VRETOVAL ellentétben erősen támogatta a Janiai vilajetre igényt tartó görög politikusokat, a nagygörög eszme híveit. Legjelentősebb albán nyelvű műve a „*Shqipëria. Ç'ka qenë, ç'është dhe Ç'do të bëhetë*”.²⁶ E politikai kiáltványában fogalmazta meg az Oszmán Birodalom várható felbomlását, illetve annak szükségességét, hogy az albánok saját kezükbe vegyék sorsuk alakítását. Egy kikötőkkel, utakkal, fejlett iskolahálózattal, akadémiával, polgári parlamentáris rendszerrel bíró modern agrár-ipari államot képzelt el, amely az albán szállásterületeket egyesíti, és amelyben az egyház és az állam elválik egymástól.²⁷ Testvérének NAIM FRASHËRINEK, az albanizmus apostolának hazafias versei, munkái, szintén jelentős mértékben segítettek a vallási megosztottságot áthidaló egységes albán nemzet kialakulásán.

A kultúra talaján sarjadó nemzeti ébredés az 1870-es évektől egyre erőteljesebb politikai kereteket kezdett ölteni. Az 1875-ben Hercegovinából kiinduló felkelés a következő években általános keleti válsággá fejlődött, amelyben a fő szerepet Oroszország, az Oszmán Birodalom, Szerbia, Montenegró, Bulgária és az albánok játszották. Ez utóbbiak egy része bár eleinte kereste az oszmánellenes együttműködés lehetőségét, hamar rá kellett ébredjen, hogy a környező népek közül a montenegróiak és a szerbek északról, a görögök délről, a bolgárok pedig keletről fenyegetik feldarabolással szállásterületüket. A harcokat lezáró, 1878. március 3-án San Stefanóban aláírt békeszerződés értelmében Montenegró többszörösére növelhette területét, miközben az új balkáni középhatalom Bulgária a tényleges nemzeti területen kívül megszerezte Makedónia egészét, illetve bekebelezhetett egyes kelet szerbiai területeket is. A szerbek csalódásukra csak Mitrovicáig tolhatták

²⁴ A már ekkor saját nyelvvel, hagyományokkal, történelemmel és területtel bíró albán nemzetéről álmodó VEQILHARXHI, 1844-ben Bukarestben jelentette meg az albán nyelv első ábécés könyvét.

²⁵ Vasa, mint magas rangú hivatalnok, pasa, Libanon kormányzója, nem az autonómia vagy a független Albánia híveként vált ismertté. A tervei között egyetlen vilajetben egyesített albán szállásterület szerepelt, amelynek közigazgatását albánok vezetik, és ahol a vallási megosztottság ellenére is testvériség, egység uralkodik.

²⁶ Az „*Albánia – ami egykor volt, ami most, és ami lesz*” című munka 1889-ben Bukarestben, „*Gondolatok az anyaország megmentéséről, olyan veszélyekkel szemben, amelyek fenyegetik*” alcímmel jelent meg.

²⁷ SAMI FRASHËRI nem egy teljesen független, hanem az Oszmán Birodalom keretei között fennálló autonóm albán államot képzelt el. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy a Birodalom felbomlása az albánokat teljesen kiszolgáltatottá tenné a környező államok területszerző törekvéseivel szemben.

délebbre határait, míg Koszovó nagy része török kézen maradt. A nagyhatalmi nyomásra Berlinben revidált békeszerződés megszüntette Nagy-Bulgáriát, Montenegrónak jóval kisebb területet jutott, és miközben szentesítette Szerbia délkeleti irányú terjeszkedését, a korábban Észak-Koszovóban elfoglalt területet ismét az Oszmán Birodalom részévé tette.²⁸

A San Stefanóban történt események után 1878 áprilisában, az albán elit felismerve a gyors cselekvés szükségességét, népük védelmének érdekében bizottságot alakított Isztambulban. Az ABDYL FRASHËRI, SAMI FRASHËRI, PASHKO VASA, JANI VRETO és KONSTANDIN KRISTOFORIDHI nevével fémjelzett csoportosulás néhány nappal a berlini kongresszus megnyitása előtt, Prizrenbe hívott össze nagygyűlést (JACQUES E. 1995). A főként Prizrenhez közelebb eső északi és keleti albán területekről érkező, mintegy 80 küldött által alapított Prizreni Liga néven ismertté vált szervezet, június 10-én ABDYL FRASHËRI elnöklete alatt kezdte meg munkáját. A Ligában eleinte két irányzat küzdött egymással. A magas rangú egyházi személyek, pasák és bégek egy olyan – a bosnyákokat is magában foglaló – iszlám szervezet létrehozását tűzték ki célul, amely a Birodalom integritásának biztosítására fektette volna a legnagyobb hangsúlyt. Ezzel szemben a későbbiekben dominánssá váló, Frashëri vezette nacionalista csoportosulás, a katolikus, ortodox és muszlimán albánok teljes egészére támaszkodva követelt autonómiát a Portától.

A küldöttek VASA vezetésével dolgozták ki programjukat. Deklarálták a négy, etnikailag albán vilajet sérthetlenségét,²⁹ létrehozták központi tanácsukat, amely szinte egyfajta kormányként funkcionált, majd hozzákezdtek a regionális bizottságok kialakításához. A Liga legfontosabb törekvései közé tartozott a nagyobb fokú autonómia elérése, az albán nyelv hivatalos használatának, az albán nyelvű iskolák létrehozásának, illetve egy önvédelmi funkciót ellátó hadsereg felállításának kérdése. Memorandumukat a berlini kongresszushoz is eljuttatták, azonban nagyhatalmi támogatást nem kaptak, sőt az elnöklő BISMARCK az albán nemzet létezését is kétségbe vonta.³⁰

1879-ben a Liga már a teljes adminisztratív autonómia mellett szállt síkra, 1880-ban pedig követelte, hogy a török hadsereg és az oszmán hivatalnokok hagyják el a térséget, illetve maguk választhassanak fejedelmet. Ezt követően fegyveres csapataik ellenőrzésük alá vonták Észak-Albánia nagy részét, illetve Koszovóból is kiszorították az oszmán erőket. A nyílt fegyveres felkelést Dervis PASA vezetésével 1881 tavaszán folytatták el, a Liga vezetőit letartóztatták, majd távoli területekre deportálták. Bár a Liga ezzel az akcióval megszűnt létezni, az albánok valódi összefogással létrejött szervezete volt az első kiemelkedő állomása a független Albánia létrejöttének, igen fontos szerepet játszott a nemzeti egység megvalósulásában, de abban is, hogy a környező államok területszerző vágyai nem teljesültek maradéktalanul.

A Prizreni Liga szétverése után is rendszeresek voltak a portaellenes lázadások, amelyek az 1880-as, 1890-es években elsősorban Koszovó területét érintették. 1899-ben 450 küldött képviselével a prizreni események folytatásaként került sor a Pejői Liga megalapítására, amelynek élére a radikális autonómia pártján álló HAXHI MULLA ZEKÁT választották vezetőül.³¹ Bár a Ligát a következő évben feloszlatták, a megkezdődött folyamatot már nem lehetett visszafordítani. 1903-ban az albánok csatlakoztak a macedónok és vlachok ilinden felkeléséhez, majd 1905-ben Bitolában hoztak létre titkos szervezetet Albánia felszabadításának érdekében. 1908-ban az ifjútörökök mozgalma keltett újabb

²⁸ Az 1877-78-as operációs hadműveletek, illetve a berlini kongresszus határmódosításai jelentősen hozzájárultak a koszovói, illetve a szerbiai területek etnikai arányainak megváltozásához, ugyanis a Szerbiának ítelt területről nagy számban érkeztek muszlimán menekültek elsősorban Koszovóba, miközben természetesen az ellentétes irányú migrációs folyamatok is felerősödtek. Ez utóbbihoz hozzájárult az a tényező, hogy a Koszovóba érkező több tízezres tömegről az állam nem gondoskodott megfelelően, aminek következtében dühük hamarosan a befogadó terület védtelenebb keresztény szláv lakossága ellen fordult. A mintegy 60000 főre becsült szerb menekülttömeg 1878 és 1912 között zajló kivándorlása, Koszovóban az albán nemzetiség javára billentette a mérleg nyelvét, az albán nemzet túlsúlyát eredményezte (CSAPLÁR K. – SERES A. 2007).

²⁹ Név szerint a Skodrai, Janinai, Monastiri és a Koszovói vilajetről volt szó. Ez utóbbit közvetlenül a berlini kongresszus előestéjén, a Boszniai és a Prizreni vilajet egyes részeiből szervezték meg. Kezdetben Pristina, majd 1887-től Szkopje volt a központja. Területe jóval nagyobb volt a mai Koszovó kiterjedésénél, mivel a Szandzsák és Macedónia tekintélyes részét is magában foglalta. A Balkán háborúk előtt, területe mintegy 24000 km²-t tett ki.

³⁰ A memorandum következő mondata kitűnően reprezentálja az éppen születőben lévő albán nemzet kikristályosodó álláspontját: „Éppen úgy, ahogy nem kívánunk törökök lenni, ugyanúgy szembezállunk minden erőnkkel azokkal, akik minket szlávra, osztrákokká vagy görögökké kívánnak változtatni. Mi albánok akarunk lenni (HORVAT B. 1988. p. 29.)”

³¹ A radikális autonómia hívei a négy albánok lakta vilajet egyesítését és autonómiáját, valamint az albán kormányzati és oktatási nyelv bevezetését tűzték ki célul.

reményeket, azonban az albán támogatás mellett megerősödő mozgalomban hamarosan nacionalista, a nemzetiségeket háttérbe szorító, a török érdekeket szem előtt tartó irányzat kerekedett felül, így megfeledeztek korábbi ígéreteikről.

Az 1910-től ismételtelen folytatódó felkelések végül 1912 augusztusában hozták meg eredményüket, amikor is az albánoknak sikerült kivívni autonómiájukat. Maga az autonómia azonban a közvetlenül ezt követően, októberben kirobbanó Balkán-háborúk következtében gyorsan elvesztette jelentőségét, miután nyilvánvalóvá vált, hogy a szerbek, montenegróiak és görögök egymással versenyezve igyekeznek minél nagyobb albánok lakta területre szert tenni.³² Éppen ezért, az 1912. november 28-i vlorai nemzetgyűlésen a képviselők végül a független Albánia létrehozása mellett döntöttek. Ennek határait a londoni konferencia 1913 márciusában hagyta jóvá, majd azt némi korrekcióval az 1913. december 17-i firenzei jegyzőkönyv véglegesítette (PÁNDI L. 1997).³³

3. Az albánok modernkori történetének vázlata – nagyhatalmak vonzásában³⁴

3.1. Megosztott szállásterület – a függetlenség és függés első évtizedei

Az albán szállásterület története a 19. század végétől napjainkig tulajdonképpen a mindenkori nagyhatalmak érdekei mentén formálódott. Ugyanakkor hozzátehetjük, hogy egyáltalán Albánia létrejöttéhez és fennmaradásához, majd Koszovó függetlenedéséhez természetesen hozzájárult az időszakonként rendkívül hatékony albán külpolitikai tevékenység is,³⁵ valamint az a rendszeresen visszatérő momentum, hogy az albán fél – történelmi tradícióiból kifolyólag – hatékonyan alkalmazza a fegyveres önvédelem gyakorlatát, illetve a vitás kérdések rendezését is gyakran fegyveres úton próbálja megoldani.³⁶

Az említett nagyhatalmi érdekek a függetlenség elnyerése előtti időszakban egymással ellentétesen formálódtak. A balkáni területen leginkább érdekelt Osztrák-Magyar Monarchia (és Olaszország) egy etnikai határokhoz közelítő Albániát kívánt létrehozni Szerbia túlzott területi gyarapodásának, illetve a landlocked Szerbia adriai korridor-terve megvalósításának megakadályozása érdekében. Ezzel szemben Oroszország a stratégiai szövetséges szerb fél érdekeit szem előtt tartva, kisebb területű Albánia létrehozása mellett szállt síkra.

Bár az említett firenzei jegyzőkönyv szentesítette az albán határokat, az első világháborúba sodródó, egymásnak feszülő szövetségi rendszerek törekvései, egyelőre meglehetősen képlékenyvé tették Albánia függetlenségét, illetve területi integritását. 1914 és 1920 között a hatalmi viszonyok ennek megfelelően gyorsan változtak. Az osztrákok és németek által támogatott WILHELM VON WIED fejedelem, mintegy 6 hónapig tartó regnálás után kényszerült rá Albánia elhagyására. A belpolitikai élet legmeghatározóbb szereplője ezt követően Esat Toptani pasa lett, aki még ebben az évben megegyezést

³² Ekkor foglalja el Szerbia Koszovó területét.

³³ A jegyzőkönyvben rögzített viszonyok, szinte teljesen megegyeznek a jelenlegi határokkal.

³⁴ Az albán szállásterület modernkori története természetesen több önálló tanulmány megírását is lehetővé tenné. Éppen ezért csak a teljesebb kép érdekében döntöttünk végül amellett, hogy a kezdetektől ne csak az I. világháborúig tartó időszakot, hanem az ezt követő, 1991-ig terjedő intervallumot is megpróbáljuk feltérképezni. Ugyanakkor erre – főleg a II. világháború utáni korszakra vonatkozóan – terjedelmi korlát miatt csak vázlatosan, a főbb eseményeket, tendenciákat kiemelve vállalkozhattunk. A határkének választott 1991-es esztendő, a Szovjetunió felbomlásával a rövid 20. század záróhangja, az albániai demokratikus rendszerváltozásnak, illetve Jugoszlávia széthullásának, valamint nem mellékesen Koszovó – első alkalommal történő – független állammá nyilvánításának éve.

³⁵ Az albánok külpolitikai sikereihez véleményünk szerint jelentősen hozzájárul, hogy határaikon kívül, illetve a tengeren túl nagy számban élnek honfitársaik. A befolyásos külhoni albán vezetők, a hálózatszerű albán összeköttetési és rokoni rendszereken keresztül állnak kapcsolatban az albániai és koszovói élittel. Ez utóbbiak gyakran külföldi tanulmányaik révén tesznek szert további jelentős kapcsolati hálóra.

³⁶ A tapasztalatok alapján úgy tűnik, egyes esetekben hatékonyan működik a vitás határ, illetve területi kérdések fegyveres úton történő rendezése. Ezek ugyanis felülírhatnak korábbi megállapodásokat, vagy legalábbis újragondolásra készíthetik az aktorokat. Példaként szolgálhat erre a magyar történelemben akár a Rongyos Gárda tevékenysége, illetve ennek népszavazási következményei, akár a balassagyarmati önkéntesek cseh csapatokkal szembeni helytállása 1919-ben. Az albánok fegyveres ellenállásának, illetve akcióinak nagy szerepe volt a Balkán-háborúk idején a szomszédos államok területszerző törekvéseinek visszaszorításában, 1920-ban Albánia területi integritásának védelmében, de ahogy említettük, a független Koszovó létrejöttében is.

kötött az együttműködésről Szerbiával és az antant hatalmakkal. Közben az erős központi hatalom hiányát kihasználva, a görögök megszállták Észak-Epiroszt, az olaszok Vlora városát és Szazani szigetét, a montenegróiak Shkodrát, a Közép-Albániába betörő szerb csapatok pedig a törökbarát erők által szorongatott Esat pasát mentették fel.³⁷ Ezt követően titkos megállapodásra került sor a két fél között, amely egyfajta szerb-albán államszövetséget irányzott elő amellelt, hogy megerősítette Esat, az albán fejedelmi méltóságra vonatkozó aspirációit.

Ez a helyzet 1915 októberében, az együttes német–osztrák–magyar, illetve bolgár támadás hatására változott meg. A szerb hadsereg Észak-Albánián át vonult vissza a tengerhez, ahonnan antant hajók szállították őket Korfu szigetére. A németek, osztrákok és bolgárok felosztották egymás között Albánia, Koszovó, Montenegró és Szerbia teljes területét. 1918 szeptemberében a francia, szerb és görög csapatok akcióba léptek, és Szalonikiból kiindulva gyorsan, szinte ellenállás nélkül törtek előre. Októberben a szerbek és franciák behatoltak Koszovóba és elfoglalták annak teljes területét, a jelentősen felduzzasztott olasz sereg pedig Albániában tett szert egyre nagyobb befolyásra. Bár a háború utáni rendezéskor Olaszország a londoni megállapodásban neki ígért területet követelte, Szerbia Észak-Albániában, Görögország pedig Dél-Albániában igyekezett területeket szerezni, a megegyezés során 1920-ban, a Szerb-Horvát-Szlován királyság³⁸ javára történő kisebb határkorrekciót leszámítva,³⁹ az 1913-as határokat állították helyre. A siker, vagyis Albánia területi integritásának védelme leginkább az albán ellenállásnak, illetve WOODROW WILSON amerikai elnök határozott fellépésének volt köszönhető.⁴⁰

Az ismét függetlenné váló, a Népszövetség tagjai közé is felvett Albániában az első választásokat 1921-ben tartották. Az ebben az évben beiktatott kormányban – a következő két évtized politikai életét leginkább meghatározó – AHMET ZOGU előbb belügy- és külügyminiszter, majd 1922-ben miniszterelnök lett. Nem sokkal ezután, az ellenzékiek által kirobbantott felkelés miatt távozni kényszerült az országból, ahova jugoszláv támogatással tért vissza 1924 végén. A Tiranába decemberben bevonuló csapatai kiszorították FAN NOLIT a hatalomból, majd ezután 1925-ben ZOGUT köztársasági elnökké, 1928-ben pedig királlyá választották.⁴¹ Az ország első embere a jugoszláv pártfogót hamarosan olasz támogatóra váltotta. Ennek következtében Albánia – visszafordíthatatlan folyamatként – egyre inkább az olasz élettér részévé vált. Az 1930-as években mind egyértelműbbé váló gazdasági függés mellett, már olasz tanácsadók segítették az államigazgatás átszervezését és hadsereg modernizációját is.

Miközben Albániának egyelőre sikerült megőriznie függetlenségét, és eltelt önálló állami élete első két évtizede, a Montenegró által 1878-ban bekebelezett tengerparti rész, illetve az albán szállásterület koszovói és északnyugat-macedóniai területe, a világháborút követően az SzHSz királyság részévé vált. A központi kormányzat ugyanakkor Koszovó integrálását csak az 1920-as évek közepére, az albán gerillaalakulatok tevékenységének felszámolása után tudta megvalósítani. Az 1922-ben végrehajtott közigazgatási átszervezés, amely során az országot 33 körzetre osztották, a Koszovói területet 5 oblasztba integrálta azzal a jól kivehető szándékkal, hogy elejét vegyék a további albán nacionalista mozgalmaknak. 1929-ben KARADORĐEVIĆ SÁNDOR felfüggesztette az alkotmányt és diktatúrát vezetett be. A Jugoszláv Királyságra átkeresztelt államot 9 bánságra tagolták. Ezen a

³⁷ A szerb hatalmi törekvések keresztezték Olaszországnak az albán tengerparttal kapcsolatos terveit, amelyeket az 1915-ös londoni egyezmény rögzített. ENVER HODZSA 1957-ben, „A Nagy Októberi Forradalom hatása Albániára” című munkájában, a Jugoszláviával megromlott viszony fényében így írt a szerb agresszióról: „Szerbia sovimszta kormánya, kihasználva a kínálkozó alkalmat bódító szándékainak megvalósítására, 1915 júniusában csapatokat küldött Albániába, amelyek elfoglalták az ország északi és középső részét. Mindenütt gyilkolás és fosztogatás kísérte útjukat (MIČUNOVIĆ V. 1990. p. 300).”

³⁸ A továbbiakban SzHSz királyság.

³⁹ A határkiigazítás során a Koritniktől északra, a Beli Drim mellett fekvő Žur, illetve Vrbnica környékét csatolták Koszovó területéhez.

⁴⁰ Az albánok elkötelezett amerika-barátsága tehát nem az 1999-es NATO bombázással kezdődött, annak gyökerei ugyanis Woodrow Wilson Albánia felosztását ellenző szerepvállalására vezethetők vissza.

⁴¹ Zogu regnálásának időszakára vonatkozóan a nyugat- és közép-európai kutatók gyakran használják a despotikus jelzőt. Ezzel kapcsolatban azonban óvatosságra intenek. Mielőtt könnyen ítélnünk, véleményünk szerint érdemes több tényezőt is figyelembe venni. Elsőként azt, hogy a király az 1920-as, 1930-as években állt az állam élén, másrészt nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a Balkán-félszigeten, és azon belül még inkább Albániában, mást jelent egy-egy fogalom, más értékrend és szokásrendszer uralkodik, mint Közép-Európában, vagy a régebbi demokratikus hagyományokkal bíró Nyugat-Európában. Éppen ezért gondoljuk, hogy ami olykor nyugatról despotikus módszereknek, aktusnak tűnik, az az adott társadalomban bevett szokás, problémamegoldás lehet.

beosztáson 1931-ben némi határmódosítást hajtottak végre, amely a koszovói területet is érintette. A bánságok rendszerében Nyugat-Koszovó a Zetai, Északkelet-Koszovó a Morava, míg a fennmaradó terület a Vardar Bánság részévé vált.

A szinte másodrendű polgárként kezelt albánokat – a magyarokkal, szlovákokkal, németekkel ellentétben – nem ismerték el nemzeti kisebbségként, kollektív kulturális jogokat nem kaptak, anyanyelvi oktatásban nem részesülhettek. A gazdaság elmaradott állapotban volt, a külföldi tőkebefektetések hiányoztak. A korszak legnagyobb állami beruházását az 1931-re, illetve 1936-ra megvalósuló vasútfejlesztések jelentették, amelynek során kiépült a Szerbia és Koszovó közötti összeköttetés, illetve a Priština–Kosovo Polje, Kosovo Polje–Peć szakasz (BÍRÓ L. 2007).

Az I. világháború után hozzákezdtek az agrárreformhoz, amely amellett, hogy felszámolta a feudális viszonyokat és a nincsteleneket is földhöz juttatta, tulajdonképpen az etnikai arányok megváltoztatását volt hivatott elősegíteni. A három nagyobb szakaszban beköltöző kolonisták ugyanis az államilag megbízható crnagorácok és szerbek közül kerültek ki.

Az első szakaszban közvetlenül a világháború után, 1919-1920-ban egyelőre csak néhány száz család érkezett, ők annyi földhöz juthattak, amennyit csak meg tudtak művelni. A második, 1920-tól 1931-ig tartó időszakban a betelepülők száma megemelkedett, de köztük elsősorban korábban meg nem művelt földterületek, erdők, közlegelők, rétek kerültek kiosztásra. Ennek megfelelően az újonnan érkezők egyelőre nem hatoltak be az albán falvak földbirtokaira. A harmadik fázisban, 1931-től 1941-ig – radikálisabbá téve a korábbi szemléletet – hozzákezdtek a termékeny albán földek kisajátításához, elvételéhez, amellyel az albánok Albániába és Törökországba irányuló migrációját is elő kívánták segíteni. Összességében 1919 és 1941 között több tízezer fő hagyta el Koszovó területét.⁴² Ennek, illetve a bevándorlásnak a hatására 1939-ig, a szlávok aránya egynegyedről egyharmadra növekedett.

Mintegy a II. világháború előhangjaként, az 1920-as évektől egyre intenzívebbé váló, nem az egyenrangúság elve alapján felépített olasz-albán kapcsolatok 1939-re Albánia elfoglalásához vezettek. Az agresszió elől ZOGU, felesége APPONYI GERALDINE magyar grófnő és újszülött gyermekük LEKA külföldre menekült.⁴³ Albánia okkupációjával megkezdődött az olasz uralom időszaka, VIKTOR EMANUEL az etióp császári titulus mellé az albán királyi címet is felvette (KITANICS M. 2007). A néhány hónap múlva, szeptemberben kitörő háború során, 1941 áprilisában Németország, Olaszország, Bulgária és Magyarország megszállta Jugoszláviát. A koszovói terület ismételt felosztására vonatkozó megállapodások után, Németország az ásványkincsekben gazdag északi vidéket, Bulgária a Macedóniához tapadó kisebb keleti részt, míg Olaszország a Pristinát, Pećt, Đakovicát és Prizrent is magában foglaló területet vehette birtokba.

Az olaszok által uralt zónában tehát létrejött egyfajta Nagy-Albánia, amelynek állami léte 1943-ban – Olaszország összeomlását követően – a németek jóvoltából teljeseedett ki. A stratégiailag fontos csomópontokat, városokat megszálló németek ugyanis formálisan elismerték az egykori olaszok ellenőrizte határok között fennálló Nagy-Albánia függetlenségét.⁴⁴ 1944 őszén a német csapatok visszavonulásával párhuzamosan, a szovjet és bolgár hadsereg egységei betörték Szerbia déli részébe, majd ezt követően a Nemzeti Felszabadító Hadsereggel együttműködve felszámolták az ellenséges csapatokat Albánia és Koszovó területén.

⁴² A témával foglalkozó különböző szerzők egymástól eltérő számadatokat adtak közre a Koszovót ebben az időszakban elhagyó albánok számára vonatkozóan. ŽERJAVIĆ (ŽERJAVIĆ V. 1990) 30000-35000, ĐURETIĆ (ĐURETIĆ V. 1989) 45000 főt, míg Horvat 12000 családot említ.

⁴³ Április 7-én, a támadás első napján APPONYI GERALDINE Görögországba távozott, hogy LEKÁVAL az albán-görög-macedón határ közelében fekvő Flórinában keressen menedéket. A körülbelül 250 kilométeres, a hegyeken átvezető út során, a gyengélkedő királyné autóját személyes sofőrje BÁRÁNY JÓZSEF vezette, míg gyermeke egy másik teherautón utazott. A király, aki szintén április 7-én hagyta el Tiranát, előbb feltehetőleg Elbasanban tartózkodott, majd Flórinában vagy Larisszában csatlakozott családjához. Ezzel megkezdődtek a királyi család görögországi, törökországi, franciaországi, angliai, egyiptomi, ismételt franciaországi, majd spanyolországi és dél-afrikai emigrációs évei (KITANICS M. 2007).

⁴⁴ Ekkor hozták létre a Második Prizreni Ligát azzal a céllal, hogy biztosítsák az Albániából, Koszovóból és Nyugat-Macedóniából szerveződő albán nemzetállam fennmaradását.

3.2. A bipoláris világ időszaka – eltérő értékek, különböző utak

A II. világháború után, a kétpólusú világ korszakában – a Koszovót autonóm körzetként a föderatív rendszerbe szervező – Jugoszlávia kezdetben akár Albánia, a szovjet holdudvar részét képezte. Ugyanakkor érdekes módon előbb Jugoszlávia, majd Albánia is, bár más okokból kifolyólag, de eltávolodott a keleti blokk államaitól.

Közvetlenül a világháborút követően, az ENVER HODZSA vezette kommunisták hozzákezdtek hatalmuk megszilárdításához Albániában. A választások után 1946-ban összeülő nemzetgyűlés kikiáltotta a népköztársaságot, és új szovjet, illetve jugoszláv mintát követő alkotmány lépett életbe. Albánia és a TITO vezette Jugoszlávia között ebben az időszakban igen intenzívek voltak a kapcsolatok. A délszláv állam ugyanis átvéve Olaszország korábbi szerepét, a haszon reményében és hatalmi pozíciói erősítése érdekében, megpróbálta befolyási övezetébe vonni Albániát.⁴⁵ A folyamat elősegítésére a jugoszláv fél kezdeményezése alapján, 1946 júliusában barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötésére került sor. Ezzel egyidejűleg megállapodást írtak alá a gazdasági együttműködésről is. Ennek keretében Jugoszlávia hitel formájában különböző fogyasztási termékeket előállító gépeket és berendezéseket szállított, ipari és mezőgazdasági szakértőket küldött, valamint lehetővé tette, hogy albán szakembereket képezzenek a jugoszláv szakiskolákban és gyárakban. Még ugyanebben az évben egyezményt írtak alá a gazdasági tervek összehangolásáról és a vámunióról is. Jugoszláv számítások szerint a háború utáni első két évben több mint kettő milliárd dinár értékben szállítottak különböző árukat és 700 millió dinár értékben hadianyagokat Albániának (BARIC H. 1955). TITO felvetette egy balkáni vagy dunai föderáció létrehozását is. Erről elsősorban Albániával és Bulgáriával folytattak tárgyalásokat, de többek között szóba került valamilyen formában Románia és Magyarország csatlakozása is.⁴⁶

Miután Jugoszlávia viszonylagos függetlensége, különutassága miatt 1948-49-ben sor került a Szovjetunió és a délszláv állam szakítására, Albánia irányt váltott, hazaküldte a jugoszláv tanácsadókat, illetve felmondott minden megállapodást és egyezményt. Az egyre ellenségesebbé váló viszony végül 1950 májusában a diplomáciai kapcsolatok megszakításához vezetett. A határon, amelyen ettől fogva gyakoriak voltak a kisebb-nagyobb fegyveres incidensek, 1953-ban normalizálódott a helyzet, ezt követően pedig a diplomáciai kapcsolatokat is helyreállították. Ez ugyanakkor nem járt együtt a két állam közötti viszony kiegyensúlyozottá válásával, az albán fél ugyanis rendre hangot adott ezt követően is kifogásainak a jugoszláv vezetéssel kapcsolatban. A vádak sorában szerepelt többek között a jugoszláv diplomaták kémtevékenysége, a koszovói szerb és macedóniai sajtó Albánia-ellenes propagandája, Albánia felosztásának terve Görögországgal karöltve,⁴⁷ az ország „bekebelezése” hetedik tagköztársaságként, illetve az albán kisebbség kiirtása is.

⁴⁵ Az igazsághoz ugyanakkor hozzátartozik az is, hogy mint patrónus, Jugoszlávia a baráti időszakban felügyelt szomszédja területi integritására. A párizsi béketárgyaláson Görögország ugyanis előhozakodott Albánia felosztásának kérdésével, amelyet a jugoszláv fél határozottan visszautasított.

⁴⁶ A sematikus képet, miszerint SZTÁLINNAK magával az esetleges föderációval lett volna problémája, árnyaltabbá kell tennünk. Jugoszlávia és Bulgária föderációjának ötletét maga SZTÁLIN ajánlotta TITÓNAK 1944 őszén. Ezt követően az álláspontok többször módosultak. 1944 végén és 1945 elején a bolgár és jugoszláv fél között intenzív tárgyalások folytak az esetleges egyesülésről, bár már ekkor problémát okozott a macedón kérdés, illetve az, hogy kettő vagy hét tagból álló föderáció jöjjön-e létre. SZTÁLIN e megbeszélések folyamán azt a javaslatot tette, hogy Jugoszlávia kebelezze be Albániát. A tárgyalások első fázisa végül a nyugati kormányok nyomására történő szovjet meghatárlás miatt szakadt meg. 1948-ban a kérdés ismételten napirendre került, miután DIMITROV romániai látogatása alkalmával a következőket nyilatkozta: „*Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és Görögország népei...megoldják a föderáció kérdését, amikor megérik a helyzet...nem fogják megkérdőjelezni az imperialistákat és ügyet sem vetnek ellenkezéseikre*” (KARDELJ E. 1981. p. 118). A föderáció ilyen széles formáját a jugoszláv vezetők nem támogatták. Mindazonáltal Sztálin a nyilatkozat után 1948 februárjában Moszkvában kioktatta DIMITROVOT, majd széleskörű föderáció helyett ismételten jugoszláv-bolgár egyesülést követelt. A korábbi véleményét megváltoztatva azonban most Albánia föderációból való kihagyását szorgalmazta. A jugoszláv-szovjet szakítás előtti sztálini álláspont valószínűleg azzal magyarázható, hogy a jugoszláv-bolgár föderációt a szovjetek által ellenőrzött bolgár vezetésen keresztül próbálták volna befolyásuk alá vonni. Az ekkor Jugoszláviával rendkívül jó viszonyt ápoló Albánia bevonása ugyanakkor az erőviszonyokat a föderáción belül még inkább a különutas Jugoszlávia irányába tolhatta volna el. A föderáció kérdése a Kominform határozatával aktualitását veszítette.

⁴⁷ HRUSCSOV HODZSA társaságában 1957 áprilisában Moszkvában azt a vádat hozta fel, hogy TITO legutóbbi görögországi látogatásán, a király kíséretének egyik tagja tréfából célzott Albánia felosztásának lehetőségére a két állam között. VELJKO MIĆUNOVIĆ jugoszláv nagykövet a következőkkel utasította vissza a megjegyzést: „*A görögök a*

A Jugoszláviától elforduló Albánia új támogatója a Szovjetunió lett. Az újabb patrónus számára az ország stratégiai értéke kettős volt. Egyrészt rajta keresztül tudták ellenőrizni a Földközi-tenger medencéjének északi területét, másrészt északról Magyarország, míg délről Albánia segítségével mintegy harapófogóba szoríthatták a jugoszlávokat. Az új szövetséges érdekeinek megfelelően, a következő években együttműködve a baráti országokkal, Albánia 1949-ben belépett a KGST-be, majd 1955-ben részt vett a Varsói Szerződés alapításában is. A Szovjetunió függésébe kerülő országban ezekben az években több ezer tanácsadó működött, a hadsereget szovjet mintára modernizálták, a külkereskedelem több mint felét a Szovjetunióval bonyolították le és engedélyezték, hogy Vlorában flottabázis működjön. Mindazonáltal az albán-szovjet viszony csak a sztálini időszakban volt felhőtlen, az ezt követő hrucsovi, desztalinizációs irányváltás miatt 1961-ben Albánia a Szovjetunióval is megszakította kapcsolatait.⁴⁸

A korábbi ipari és mezőgazdasági segítséget ezt követően az új stratégiai partner, a kommunista blokk másik nagyhatalma, Kína pótolta. A szocialista országokkal megromlott viszony következtében 1962-ben megszüntette kapcsolatait a KGST-vel, majd – Csehszlovákia lerohanása miatt – 1968-ban kilépett a Varsói Szerződésből. 1967-ben Albánia hivatalosan is ateista állam lett, a templomokat és mecseteket bezárták, illetve mozivá, étteremmé vagy sportsarnokká alakították.⁴⁹ A korábbi jugoszláv és szovjet mintát követve most a kínaiak küldtek több ezer tanácsadót, miközben nehézipari beruházásokat kezdeményeztek és mezőgazdasági terményekkel látták el új szövetségesüket, amely számukra egyfajta Európai hídfőként funkcionált. A kínai-albán viszony első repedései az 1970-es években keletkeztek, amikor Kína ismételten felvette a kapcsolatokat Jugoszláviával, illetve közeledett az Egyesült Államokhoz. Az egyre feszültebbé váló viszony miatt, MAO halála után 1978-ban Kína is beszüntette a segélyek folyósítását.

Albánia magára maradt. Ettől kezdve az elmaradó szubvenciók erősen éreztették hatásukat, és a szovjet, illetve kínai gépek, fegyverek alkatrész-utánpótlása is jelentős problémákat okozott. A működésképtelen gépek hiányát több helyen emberi erővel kellett pótolni. A túldimenzionált nagyságú veszélyérzet következtében és a baráti támogatók hiányában, az 1970-es évek végétől bunkerek százazreit építették fel, az utakat pedig egyes helyeken kanyargósra tervezték, hogy megakadályozzák az ellenséges gépek landolását. A külföldi ejtőernyős akciók elhárításának érdekében még arra is figyeltek, hogy a földből kiálló karókra, oszlopokra, fémhegyeket illesszenek.⁵⁰ Bár ebben a helyzetben igazán nagy szükség lett volna a külvilág felé való erőteljesebb nyitásra, amellet, hogy az albán vezetés a kényszerítő körülmények hatására egyes államokkal mutatott ugyan némi hajlandóságot a gazdasági kapcsolatok fejlesztésére, tulajdonképpen egészen 1985-ig továbbra is az önkéntes elszigeteltséget útját járta.

Ezt az elszigeteltséget a Hodzsa halála után hatalomra kerülő RAMIZ ALIA intézkedései kezdték először megbontani. Az óvatos nyitás következtében felélénkültek a keleti és nyugati diplomáciai, illetve gazdasági kapcsolatok, és bár a kelet-európai rendszerváltozástól ALIA igyekezett magát függetleníteni, a CEAUȘESCU diktatúra összeomlása után, félve annak esetleges albániai hatásaitól, kénytelen volt felgyorsítani a reformok bevezetését (RÉTI GY. 2000) Ezzel összhangban Albánia 1990-ben felvette a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, 1991-ben pedig az Egyesült Államokkal, illetve az Európai Közösséggel. Még ez év márciusában szabad választásokat tartottak, amelyet ugyan az Albán Munkapárt nyert nagy fölénnyel, de a politikai porondon megjelent a – következő időszakot meghatározó – SALI BERISHA vezette Albán Demokrata Párt is. Áprilisban az ország parlamentáris köztársasággá alakult, amelynek első elnökévé ALIÁT választották. Az országot júniusban felvették az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezetbe, októberben pedig a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank, illetve az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank tagjai közé, de ugyan ebben a hónapban a privatizáció folyamata is megkezdődött. Albánia demokratikus életének inkubátorszakaszába lépett.

párizsi békekonferencián nem tréfából, hanem véresen komolyan, küldöttjünkön CALDERISON keresztül tárgyalásokat javasoltak Jugoszláviának Albánia felosztásáról. A mi küldöttünk... a konferencián nyilvánosan leleplezte ezt a görög tervet és CALDERIST, a görög küldöttet. SZTÁLIN idejében és később is, akármilyen rossz is volt az albán-jugoszláv viszony, mindig védelmeztük Albánia függetlenségét és területi integritását... (MIĆUNOVIĆ V. 1990. p. 227)."

⁴⁸ Az albán vezetés, amelyet bosszantott az 1950-es évek közepének szovjet-jugoszláv békülése, elégtétellel szemlélte az 1956-os magyarországi eseményekre adott választ, illetve az újabb szovjet-jugoszláv elhidegülést.

⁴⁹ Hodzsa ezzel kapcsolatban a következő elvet képviselte: „Az egyetlen vallást, amely egy albán számára létezhet, úgy hívják Albánia”.

⁵⁰ Bár az említett védekező stratégia nyilvánvalóan paranoid méreteket öltött, a félelem részben érthető a történelmi tapasztalatok fényében.

A már említett különutassá váló, jó ideig amerikai segélyekben is részesülő Jugoszláviában az albánok sorsa egészen másképp alakult, mint az egy-egy nagyhatalmon keresztül a világ felé nyitó, majd hermetikusan elzárkózó albániai népesség sorsa. A föderatív alapon szerveződő Jugoszláviában, a délszláv államon belüli albán szállásterület legnagyobb részét felölelő Koszovó-Metóhija Autonóm Körzetben, az albánok helyzete sokat javult az első Jugoszlávia viszonyaihoz képest.⁵¹ Ugyan erőteljes megfigyelés alatt tartották őket, de önálló nemzetiségi státuszt kaptak, albán nyelvű iskolákat létesíthettek, és anyanyelven megjelenő lapokat, könyveket adhattak ki (JUHÁSZ J. 2000).

1963-ban az új alkotmány a korábbi körzetet autonóm tartományi rangra emelte, amelyet valódi tartalommal a mozgásteret jelentősen megnövelő 1974-es alkotmány töltött meg. Ez ugyanis nem egyszerűen csak Szerbia, hanem a jugoszláv föderáció szerves részeként kezelte Koszovót, amely a szövetségi szerveknél Szerbia nélkül, közvetlenül is képviselthette magát. Bár a tartomány elszakadási jogot nem kapott, gazdasági és politikai önállóságot tekintve egyenrangú lett az egyes köztársaságokkal. A helyi szkupstina megváltoztathatta tartományi alkotmányát, részt vehetett a köztársasági és a szövetségi alkotmány módosításában, de tartományi törvényeket is hozhatott.⁵²

Eközben nagyjából az 1960-as évek közepétől – részben a tartomány gazdasági helyzetével és a növekvő munkanélküliséggel összefüggésben –, a csak rövid időre lecsillapodó albán nacionalista törekvések fokozatosan újraéledtek. 1968-ban a belgrádi egyetemisták szociális jellegű követeléseit a koszovói diákság körében is visszhangra találtak. A demonstrációk azonban itt nemzeti felhangokkal párosultak, néhányan már köztársasági státuszt követeltek. A következő időszakban a tartomány vezetésében kiemelt szerepet játszó szerbek mind jobban visszaszorultak, miközben az élet minden területén erőteljes albanizáció vette kezdetét.⁵³ 1981-ben, amikor újabb zavargások törtek ki, a tüntetők többsége a köztársasági státusz jelszavát skandálta, míg a radikálisabbak az elszakadás mellett foglaltak állást. Bár a biztonsági erők helyreállították a rendet, ezt követően az erősebb központi ellenőrzés ellenére sem tudták már pacifikálni a térséget. A szeparatista törekvések mind gyakoribbá váltak, a dezintegrációt elősegítő folyamatokat pedig Albániából is egyre erőteljesebben támogatták.

Ezekben az években – részben önvédelmi reakcióként – a szerbek koszovói politikájában az elmúlt néhány évtized gyakorlatától merőben eltérő irányvonal jelent meg. Ez, a TITO halála után felerősödő, a nemzeti érzésre építő régi-új áramlat erőteljes összefüggésben állt az albánok gyors népszaporulatával,⁵⁴ az ezzel együtt járó térfoglalással, illetve az ebből táplálkozó félelemmel és veszélyérzettel. A hiszterizált közhangulatot kihasználva SLOBODAN MILOŠEVIĆ mint a szerb érdekek „apostola”, az 1980-as évek végén keresztülvitte a tartományban az albánok háttérbeszorítását és Koszovó gyakorlati autonómiájának felszámolását. Az albán lakosság az erőteljesen megváltozott körülményekre tüntetésekkel felelt, majd a tovább radikalizálódó szerb lépésekre válaszul, illetve a szlovéniai, horvátországi és macedóniai törekvésekkel összhangban, 1990 júliusában kikiáltotta a Szerbiától különálló, 1991 szeptemberében pedig a teljesen független Koszovót. Ezzel kezdetét vette az a visszafordíthatatlan folyamat, amelynek eredménye 2008-ban egy újabb önálló állam megjelenése lett az 1990-es évek elejétől több lépésben fragmentálódó Balkán-félsziget politikai térképén.

⁵¹ 1945 júliusában a területi szkupstina Pristinában határozatot hozott a Szerbiához való csatlakozásról. Ezt augusztusban a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács (AVNOJ) is elfogadta, majd szeptemberben a szerb szkupstina alkotott törvényt Szerbia közigazgatási felosztásáról, amelyen belül felállították Koszovó-Metóhija Autonóm Körzetet (HORVAT B. 1988; ALTIĆ M. S. 2006).

⁵² Ugyanakkor hozzá kell tennünk, hogy a tartomány természetesen mindezt csak a köztársasági és szövetségi alkotmánnyal összhangban tehetette meg.

⁵³ Érdekes példáját szolgáltatta ennek a pristinai korzó, amelyen az albánok és a más etnikumúak külön-külön oldalon sétáltak.

⁵⁴ Az albánok száma Jugoszláviában 1948-tól 1991-ig, 750 ezerről 2,18 millióra növekedett (BÍRÓ L. 2007).

4. Utószó helyett – „összenő még ami összetartozik”?⁵⁵

Az 1991-től napjainkig tartó mintegy két évtized alatt, mind Albánia, mind az egykori Jugoszláviához tartozó albán szállásterület hosszú utat járt be. Albánia a demokrácia inkubátorszakaszából kilépve, az európai integráció útján „kisebb botlásokkal” előrehaladva ért el rendszerváltó kiindulópontjához képest nagy eredményeket.⁵⁶ A sikerek közül is kiemelkedik a NATO tagság elnyerése 2009-ben.⁵⁷ Az anyaországon kívüli albán szállásterület, amelynek nagy részét mintegy 70 évig az egységes Jugoszlávia fogta össze, a felerősödő centrifugális tendenciák következtében ma több állam területe között oszlik meg. E nyugat-balkáni dezintegrációs folyamat legszembetűnőbb eredménye Koszovó 2008-as függetlenedése.

Ez utóbbi, a születés fázisában lévő államalakulat létrejöttének ténye, Albánia függetlenedést támogató magatartása és a korábbi 2001-es macedóniai események⁵⁸ természetesen felvetik a kérdést, vajon létrejöh-e Nagy-Albánia,⁵⁹ adhat-e a történelem újabb esélyt arra, hogy etnikai határokkal bír, vagy ahhoz közelálló albán állam jöhet-e létre? Mindemellett elgondolkozhatunk azon is, hogy a fő albán politikai és gazdasági aktorok akarják-e egyáltalán ezt az egyesülést, vagy éppen saját regionális pozícióikat féltve elutasítják azt?

Az albán elit tekintélyes része tagadja, hogy tervezné Koszovó és Albánia egyesítését,⁶⁰ ugyanakkor véleményünk szerint hosszabb távon valószínű a két terület valamilyen formában történő uniója. A hasonló esetekre vonatkozó történeti példák mellett úgy gondoljuk, több tényező is felsorolható, amely ezen álláspontunkat alátámaszthatja, illetve az egyesülés valamilyen módjának keresését eredményezheti.⁶¹ Ezek közé többek között a következők tartoznak:

- kiemelkedő népszaporulat, amely az albán szállásterület további növekedéséhez vezethet, és amely a várható gazdasági erősödéssel együtt idővel a katonai potenciál növekedését is maga után vonhatja. Ezek együttes megvalósulása felerősítheti a nyugat-balkáni albán hatalmi aspirációs vágyakat.
- az albánok etnikai különállása, illetve részben ezzel összefüggésben a körkörös bekerítettség miatt érzett összefogás szükségessége.
- a kapcsolatok további erősödését eredményezheti Koszovó albániai tengeri kijáratának kiépítése, és az ehhez kapcsolódó infrastruktúra létrehozása.
- a fejlődő infrastruktúra előbbivel ellentétes irányú kihasználása Albánia számára lehet kedvező, mivel a növekvő lakosságú, azonos nyelvű Koszovó komoly felvevőpiacot jelenthet.
- a már NATO tagállam Albánia és Koszovó európai uniós tagságának megvalósulása, a fennálló határ légieséséhez vezethet. Ebben az esetben az Unió keretén belül végbemenő nemzetegyesítés Albánia és Koszovó viszonylatában realitás, nem csak hangzatos jelszó, mint a magyar nemzet esetében. A koszovói területen ugyanis nincs ellenérdekelt többségi nemzet, amely a nemzetegyesítésben komoly veszélyt látna.

⁵⁵ A Nagy-Albánia-kérdés mind a közvéleményt, mind a tudományos élet szereplőit foglalkoztatja. Ezért döntöttünk úgy, hogy a hagyományos összefoglaló jellegű utószó helyett, inkább a problémával kapcsolatos néhány gondolatunkkal zárjuk tanulmányunkat. E néhány gondolatra hatással voltak a DR. PAP NORBERTTEL, DR. REMÉNYI PÉTERREL ÉS DR. VÉGH ANDORRAL folytatott szakmai konzultációk, beszélgetések.

⁵⁶ Az egyik ilyen „botlást”, az 1997-ben a piramisjátékok miatt kirobbanó válság jelentette, amely anarchiába taszította az országot. A rend helyreállításának érdekében, olasz vezetésű ENSZ erők érkeztek az országba.

⁵⁷ Berisha 1995-ben a következőket jegyezte meg a NATO-csatlakozás jelentőségéről: „A NATO-hoz való integráció Albánia léteérdeké. Ebben mi nemcsak országunk biztonságának garanciáját látjuk, de az új albán demokráciának biztosítékát is (RÉTI GY. 2000. pp. 297-298.).”

⁵⁸ A 2001-es macedóniai eseményekről e kötetben belül bővebben ír HÁRY SZABOLCS, „Az albán kisebbség Macedóniában” című tanulmányában.

⁵⁹ Nagy-Albánia kapcsán most elsősorban Albánia és Koszovó lehetséges egyesülését vizsgáljuk. Macedónia, Montenegró (vagy még inkább Görögország) területi viszonyainak megváltoztatására ugyanis egyelőre kevesebb esélyt látunk, mint a fentebb említett relációban történő határmódosulásra.

⁶⁰ 2007 áprilisában a Felvidéken három napot töltöttünk együtt II. LEKA ZOGU trónörökösével, aki akkor az albán külügyminisztérium munkatársaként dolgozott. A herceg a beszélgetések során szintén azon a „hivatalos” állásponton volt, hogy Albánia nem fog egyesülni Koszovóval.

⁶¹ A történeti példák közül Románia 19. századi esetét emelnénk ki. A két szomszédos román fejedelemség egyesülését szintén nemzetközi rendelkezés tiltotta. Ennek ellenére az unió 1859-re gyakorlatilag megvalósult.

- az Egyesült Államok erőteljes támogatása olyan különleges kapcsolat, amely kellő önbizalmat adhat az albánoknak messzemenő – akár Északnyugat-Macedóniát is érintő – nemzetegyesítő stratégia kidolgozására.

A felsorolt tényezők arra engednek következtetni, hogy az idő előrehaladtával a nyugat-balkáni erőviszonyok várhatóan az albán nemzet javára tolnak el. Ugyanakkor kérdéses, hogy a környező államok az erőegyensúly felborulására milyen választ adnak, milyen régebbi vagy újabb mechanizmusok, szövetségek lépnek életbe. Mivel a térségben az erőteljes érdekellentétek és felhalmozott sérelmek miatt kevés esély van a vitás kérdések belső úton történő erőszakmentes rendezésére, ezért e tanulmány szerzője a területen további hosszabb távú nemzetközi jelenlétet, konfliktuskezelő tevékenységet prognosztizál.

Irodalom

- ALTIĆ S. M. 2006: Povijesna Geografija Kosova. Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 159 p.
- BARIĆ H. 1955: Arbanasko-južnoslavenski odnosi. In: Enciklopedija Jugoslavije I. pp. Zagreb, 153-166.
- BOGDANOVIĆ D. 1986: Knjiga o Kosovu. Srpska akademija nauka i umetnosti posebna izdanja, Knjiga DLXVI. Beograd, 297 p.
- CSAPLÁR K.– SERES A. 2007: Délszláv-albán erőviszonyok az Oszmán Birodalomban. – História. 2007/2. pp. 11-17.
- ĐURETIĆ V. 1989: Kosovo i Metohija u Jugoslaviji. In: Samardžić R. (szerk.): Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji. Srpska književna zadruka, Beograd, pp. 301-359.
- Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas I. 1974, München: Oldenbourg, pp. 389-391, 540-546.
- Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas IV. 1981, München: Oldenbourg, pp. 387-389, 445-447.
- GÁLDI L. – MAKKAI L. 1941: A románok története. Különös tekintettel az erdélyi románokra. A Magyar Történelmi Társulat Kiadása, Budapest, pp. 7-35.
- HORVAT B. 1988: Kosovsko pitanje. Globus, Zagreb, 190 p.
- JACQUES E. E. 1995: The Albanians: an ethnic history from prehistoric times to the present. McFarland and Company, Jefferson, pp. 256-258.
- JELAVICH B. 2000: A Balkán története I.-II. Osiris Kiadó. 344 p., 407 p.
- KARDELJ E. 1981: Küzdelem az új Jugoszlávia elismeréséért és függetlenségéért 1944-1957. Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 289 p.
- KISS K. (ford.) 1963: Három jó vitéz. In: Jugoszláv költők antológiája. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, p. 75.
- KITANICS M. 2007: Grófnőből királyné: albán tündérmese és realitás a korabeli magyar sajtó tükrében. – Mediterrán és Balkán Fórum 3. PTE FI KMBTK, Pécs, pp. 18-27.
- KITANICS M. 2009: Vlachok a balkáni olvasztótégelyben. – Balkán füzetek. Különszám. I. PTE TTK FI KMBTK, Pécs, pp. 149-154.
- MALCOLM N. 2000: Kosovo. Kratka povijest. Sarajevo, 492 p.
- MARIĆ R. 1956: Dardani. In: Enciklopedija Jugoslavije II. p. 667.
- MICUNOVIĆ V. 1990: Tito követe voltam. Moszkva 1956-1958. Interart, Budapest, 448 p.
- MIRDITA Z. 1991: O zapadnoj granici Dardanaca i Dardanije u antici. In: Godišnjak, knjiga XXIX, Centar za balkanološka ispitivanja, knjiga 27. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, pp. 163-184.
- MIRDITA Z. 2007: Religija i kultovi Dardanaca i Dardanije u antici. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 249 p.
- MÓCSY A. 1987: A dunai-balkáni térség romanizációja – Világtörténet. 9. évf./3. sz. Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézet, Budapest, pp. 3-17.
- MOLNÁR A. 2007: Az oszmán Koszovó a 15-18. században. – História. 2007/2. Budapest, pp. 6-10.
- NEZIRI Z. 1993: Hrvati o Albancima (Od narodnog preporoda do 1912. godine). Hrvatsko-albansko društvo, Zagreb, pp. 17-22.
- NIMANI S. 1997: Albanische Gebiete auf Karten und Wappen. Gesellschaft für Texte und Lehrmaterial Kosovas, Prishtina 126 p.
- OBOLENSKY D. 1999: A Bizánci Nemzetközösség. Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 535 p.

- PÁNDI L. 1997: Köztes-Európa (1763-1993), Térképgyűjtemény. Osiris-Századvég, Budapest, p. 228.
- PAP N. 2010: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó, Pécs, 320 p.
- RÉTI GY. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó Kft, Budapest, 419 p.
- TAMÁS L. 1940: Románok (oláhok). In: Erdély. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 288 p.
- ŽERJAVIĆ V. (1990): Sve kosovske seobe. Vjesnik, Panorama subotom, 3.2. p. 22.